

ТУРСКА ДОБАРА И СТАНОВНИШТВО У БЕОГРАДУ У ВРЕМЕ БОМБАРДОВАЊА 1862. ГОДИНЕ

Све до почетка ослободилачке борбе српског народа у првом и другом устанку (1804—1813. и 1815.), Турци су били политички и економски господари у Србији. Године 1830, када је Србија добила хатишериф, турска управа је престала у Србији, а Турци су се морали иселити из свих насеља. Они су се убудуће могли задржати само уз гарнизоне, као што су били Београд, Шабац, Смедерево, Кладово, Ужице и Соко. Међутим, по хатишерифу од 1833. Порта је задржала право да остави муслиманско, турско становништво и у београдској вароши.

Све до 1862. године, када је извршено бомбардовање београдске вароши, ово муслиманско становништво живело је измешано са хришћанским, српским становништвом и са нешто мало Јевреја, који су били настањени углавном на Дорћолу. Као ранији господари, Турци су у Београду поседовали много имања и зграда, које су држали све до свога исељавања 1867. године. Тада су та имања прешла у српске руке, односно откупљивали су их српски грађани. У документима о продаји тих турских добара у Београду има доста података и о насељу и становништву Београда у то време.

Комисија, образована приликом исељавања Турака (тзв. „предаје градова“) 1867. године, констатовала је и проценила дефинитивно велики број турских добара у Србији. Пре тога године 1863, извршена је процена једног дела економских добара Турака у Србији, управо

оних добара које су Турци поседовали у Београду. У том попису и процени турских добара у Београду, поред величине, локације и вредности турских поседа, комисија је означила и ближе податке о њиховим сопственицима. Управо на основу ових аутентичних докумената може се реконструисати одређенија слика о типу насеља турског дела вароши Београда, етничко порекло, социјално и економско стање турског, муслиманског, а делом и хришћанског становништва Београда 60-тих година 19. века.

Према документу о „Процени турских добара у Београду 1863“,¹ Београд је био, због хетерогеног националног и етничког састава, подељен на турски и српски, односно хришћански део вароши. Турско становништво је са својим домовима и имовином настањивало простор у затвореном кругу који је у поменутом документу означен као део вароши „од Видин капије сокаком до прекршћа Дортјола и одатле право сокаком на Јалију Дунаву све десна страна до Фиримане капије, после пак Шанцем до Видин капије, круг.“ У овако ограниченом простору Турци су насељавали „сокаке“ са „неколико страна“: „Шанцу“, до „Суве чесме Дортјола с десне стране од Видин-капије, са укупно 86 кућа, „бина“ (зграда) и плацева; одатле, десном страном идући Дунаву, и с леве стране од Видин капије, „пошавши Дортјолу, од сокачића Слане чесме“, у 4 сокака, којим се „закључава круг од Видин капије“, са укупно 50 бројева

зграда и плацева; одатле „од мале чесме“, левом страном, „до Алај Беговог сокака“, и даље, „десном страном идући ка Чукурлији, даље ка Шанцу“, у 5 малих сокака, са укупно 49 бина, кућа и плацева, завршавајући се код Видин капије. У овако ограниченом простору 1863. године у Београду било је укупно 185 турских сопственика бина, кућа и плацева.

Као што се из овога види, Београд је тих година представљао градско насеље оријенталног типа, са улицама тесним, кратким, хаотично изукрштаним, без јасних граница између завршетка једне и почетка друге улице. Улице су биле без назива и натписа, а куће у њима, према овом, и још једном другом документу,² носиле су текући, редни број, без поделе бројева кућа по улицама. Улице немају називе, али се одређују по турским капијама („сокак до Видин капије, сокак код Шанца“), по чесмама („сокак код Слане и Сүве чесме“, „код чесме Чукурлије“), или по именима сопственика бине, куће или плаца („Алај-бегов сокак“ и сл.).

Према напред поменутом другом документу, који носи назив „Списак они добара турских у вар. Београду која пре бомбардовања нису под кирију давана, него сада издају“, и „Списак добара која су Турци Србима и Турцима продавали и од ови куповали пре бомбардовања Београда“, види се да се куповином турских имања српско, односно хришћанско становништво инфилтрирало у турски део вароши. На тај начин је раније етнички издвојен турски део вароши Београда постајао, пред крај турске управе, све хетерогенији у етничком погледу. Према поменутом документу, као највећа цифра редног броја турских зграда забележен је број 593.

Одређеније податке о броју кућа и становника, као и о административној подели турског и хришћанског дела вароши из времена док су Турци били у Београду стални становници, налазимо у једном другом документу из година после бомбардовања Београда.³ Према овом документу, Београд је имао 730

муслиманских, 3 циганска и 536 немуслиманских домова, а 517 муслиманских, и 519 немуслиманских дућана. Значи, Београд је у то време имао укупно 2328 зграда, кућа, од којих 1486 „несрпских“ и 842 српске.

Број муслиманских кућа после 1862. нагло је опао као последица бомбардовања и исељавања Турака. Далеко више од турских кућа у бомбардовању су настрадале српске куће. Према једној вести у „Србским новинама“ за 1862. годину,⁴ било је „јаче или слабије оштећено“ 357 српских и 20 муслиманских кућа, док је у целој вароши било сасвим изгорело и упропашћено 20 кућа. Број пострадалих кућа морао је бити већи, али, како се у овој вести каже, „између барикада и града нису се турске куће могле бројати, јер по вишој заповести полиција нема тамо приступа.“

Пре бомбардовања 1862. године, по турској званичној подели, Београд је обухватао четири кварта: „Султан Мустафа, Бајракли, Реис Ефенди и Али Паша.“⁵ У време бомбардовања, у поменутој вести „Србских новина“, по српској административној подели, у Београду се помињу следеће београдске четврти: „Варош“ (свакако српски део), „Сава“, „Дорхол“, „Теразије“ и „Палилула“. Ови квартави сачињавали су атар вароши Београда изван тврђаве.⁶

У погледу етничке композиције становника града Београда „у Шанцу“, пре бомбардовања, у поменутом четири кварта по турској административној подели, становништво је било овако бројно распоређено:

Т. I Етничка структура вароши Београда после 1862.

Назив четврти	Број кућа			Број дућана			Свега зграда
	м.	с.	ј.	м.	с.	ј.	
Султан Мустафа	168	4	111	13	14	9	322
Бајракли	46	59	3	58	60	7	233
Реис Ефенди	31	11	—	122	15	5	184
Али Паша	90	6	70	42	15	9	232
Укупно	335	80	184	235	107	30	971

Из овога се види да су шездесетих година 19. века мешовито београдско ста-

Caucak

Lolapa liyepkin y bar. booyndy, i chasyntu korukin Spuzodt kor doono
y cadant kame waa. lto cy loyfa, koy cy gre kame. boohiyin wabana.

Lolapa
brou. bpednocent Lolapa

№	№	до прогону у ошана, ц.	до прогону у ошана, ц.	до прогону у ошана, ц.	Spuzodt me kapandje
1.	12.	12000.	1000.	290.	Shobit Soyut.
2.	15.	8500.	1000.	300.	Camyat kopyto.
3.	207.	36000.	9000.	2480.	kapat byatp. 2. shkanasullopant.
4.	234.	18000.	1200.	288.	Luana shikobut.
5.	302.	75000.	10000.	2604.	Spuzo shkanasullopant.
6.	303.	66000.	7500.	1800.	shkanat Cabbut. 2. shkanasullopant.
7.	304.	12000.	1200.	240.	shkanat shkanasullopant.
8.	315.	60000.	14332.	1800.	Spuzo shkanasullopant.
9.	320.	13000.	1500.	240.	shkanat shkanasullopant.
10.	331.	12000.	1000.	480.	shkanat shkanasullopant.
11.	388.	90000.	10500.	194.	shkanat shkanasullopant.
12.	427.	10000.	660.	576.	shkanat shkanasullopant.
13.	428.	8000.	600.	560.	shkanat shkanasullopant.
14.	429.	100000.	47000.	1440.	shkanat shkanasullopant.
15.	440.	54000.	10000.	2160.	shkanat shkanasullopant.
16.	444.	24000.	3000.	960.	shkanat shkanasullopant.
17.	480.	90000.	7000.	1800.	shkanat shkanasullopant.
18.	487.	97000.	8000.	664.	shkanat shkanasullopant.
19.	511.	73000.	8000.	2880.	shkanat shkanasullopant.
20.	513.	44000.	6800.	2280.	shkanat shkanasullopant.
21.	516.	10000.	1000.	480.	shkanat shkanasullopant.
22.	517.	280000.	25000.	6640.	shkanat shkanasullopant.
23.	518.	80000.	10000.	1440.	shkanat shkanasullopant.
24.	519.	180000.	30000.	1440.	shkanat shkanasullopant.
25.	520.	20000.	1500.	1440.	shkanat shkanasullopant.
26.	521.	50000.	5000.	3000.	shkanat shkanasullopant.
27.	528.	10000.	500.	480.	shkanat shkanasullopant.
28.	538.	85000.	12000.	960.	shkanat shkanasullopant.
29.	544.	12000.	3000.	576.	shkanat shkanasullopant.
30.	546.	50000.	10000.	1728.	shkanat shkanasullopant.
31.	547.	60000.	8000.	1440.	shkanat shkanasullopant.
32.	549.	20000.	3000.	1200.	shkanat shkanasullopant.
33.	550.	5000.	600.	960.	shkanat shkanasullopant.
34.	562.	60000.	12500.	2880.	shkanat shkanasullopant.
		1457800.	272492.	47100.	Spuzo.

№	№	Број нових добара		Вредност у динарима	Вредност у турским лирама	Вредност у турским лирама	Вредност у турским лирама
		у турским лирама	у турским лирама				
		1957800.	272492.	47100.			Српско-турско.
35.	563.	30000.	6000.	1650.			Ева Јаковљевић.
36.	564.	20000.	4000.	1152.			Никола Ђуричић.
37.	565.	24000.	5500.	1440.			Јован Јовановић.
38.	566.	14000.	4000.	720.			Димитрије Јуричић.
39.	580.	20000.	5500.	1320.			Милић Јовановић.
40.	581.	18000.	5000.	600.			Јован Јовановић.
41.	583.	27000.	6000.	1152.			Милић Јовановић.
42.	585.	48000.	6000.	3600.			Милић Јовановић.
43.	586.	36000.	24000.	15100.			Милић Јовановић.
44.	601.	20000.	34000.	8544.			Јован Јовановић.
45.	613.	20000.	30000.	4916.			Милић Јовановић.
46.	614.	504000.	130000.	20136.			Милић Јовановић.
47.	615.	100000.	15000.	4800.			Милић Јовановић.
48.	616.	100000.	24000.	3240.			Милић Јовановић.
49.	617.	144000.	40000.	5760.			Милић Јовановић.
50.	631.	100000.					Милић Јовановић.
51.	632.	100000.	31000.	5040.			Милић Јовановић.
52.	633.	132000.	9200.	2880.			Милић Јовановић.
53.	634.	15000.	900.	2400.			Милић Јовановић.
54.	672.	8000.	700.	360.			Милић Јовановић.
55.	677.	15000.	1200.	840.			Милић Јовановић.
56.	679.	48000.	6600.	720.			Милић Јовановић.
57.	680.	24000.	2300.	660.			Милић Јовановић.
58.	681.	48000.	4600.	1500.			Милић Јовановић.
59.	682.	150000.	16000.	6480.			Милић Јовановић.
60.	640.	250000.	39000.	20040.			Милић Јовановић.
61.	685.	190000.	20000.	2400.			Милић Јовановић.
62.	504.	54000.	6000.	3600.			Милић Јовановић.
63.	505.	54000.	6000.	2400.			Милић Јовановић.
64.	506.	36000.	4200.	1344.			Милић Јовановић.
65.	507.	54000.	6000.	2880.			Милић Јовановић.
		5097800.	981192.	174804.			Срба.
76.		2304500.	370350.	61950.			Оба заједно српско-турско.
141.		7352300.	1351542.	236754.			Срба.

Сл. 1—2 — Списак турских добара у Београду која су пре 1862. давана Србима под кирију (Државни архив СР Србије)

новништво сачињавали Турци, односно муслимани, као најбројнији, затим Срби, и најмалобројнији Јевреји. Мешовити турско-српски квартави у Шанцу, као што се види, били су Бајракли и Реис Ефенди, са нешто мало Јевреја: мешовити турско-јеврејски квартави били су Султан Мустафа и Али Паша, са малим бројем српских кућа. Трговачко-занатлијски део вароши, у коме су економски били јачи Турци, односно муслимани, био је квартал Реис Ефенди, док је квартал Бајракли представљао трговачки и занатски центар српског дела становништва. Јеврејске радње су биле готово подједнако распоређене у свим квартавима.

Међу именима „кирајџија“ и „прит-жажатеља“ плацева, бина и кућа у помнутим документима процене и куповине и продаје турских добара пре и после бомбардовања Београда 1862, честа су имена која упућују на етничко порекло како турских, тако и српских становника из тих година. Међу њима осим српских и муслиманских, запажају се имена јеврејског, грчког и цинцарског порекла.

Из регистра имена сопственика и кирајџија турских имања у Београду 1863. године, може се најбоље уочити етничка композиција муслиманског, а делом и српског београдског становништва у то време.

Т. II Регистар имена кирајџија и сопственика турских добара у Београду 1863. године.⁷

Имена хришћана и Јевреја кирајџија на турским имањима у Београду пре бомбардовања 1862. године

1. Моша Самуил, 2. Хаим Адут, 3. Моша Тејтесак, 4. Готфрид Енденжир, 5. Еротије Мичић, 6. Никола Антонијевић, 7. Хајнрих Холер, 8. Венцел Београдскиј, 9. Јосиф Крива, 10. Јулиана Остоић, 11. Крста Наумовић, 12. Ана Констадиновић, 13. Риста Симић, 14. Димитрије Пљакић, 15. Наунка Јовановић, 16. Јован Паунковић, 17. Јамандија Штерић, 18. Никола Јовановић, 19. Борбе Н. Шлосер, 20. Ламбре Димитријевић, 21. Миладин Јанковић, 22. Симона Миловановић, 23. Милица Јовановић, 24. Ана Божановић, 25. Сава Ристић, 26. Милан Шукић, 27. Илија Ковачевић, 28. Мита Стојковић, 29. Јован Петровић, 30. Риста Борбевић, 31. Катарина Цоић, 32. Борбе Вишњић, 33. Савка С. Јовановић, 34. Панта Димитријевић, 35. Таса Борбевић, 36. Петар Марковић, 37. Јелисавета Пироћанац, 38. Милан Алексијевић, 39. Живко Милојевић, 40. Христина В. Хаџић, 41. Љубица Давидовић, 42. Коста Ценић, 43. Фердинанд Штоберт, 44. Марија Стојановић, 45. Стојилко Живковић, 46. Мита Ристић, 47. Павле Борбевић, 48. Ефта Филиповић, 49. Радован Ивковић, 50. Станија Јанковић, 51. Марко Цветковић, 52. Павле Пиљар, 53. Јефрем Живковић, 54. Јоца Митић, 55. Анка Пешић, 56. Јован Петровић, 57. Стојанка Нишлака, 58. Хаџи Борбе Вељковић, 59. Мијалко Пиљар, 60. Андреја Андрић, 61. Тома Јовановић, 62. Живко Ценић, 63. Коста Наумовић, 64. Јула Филиповић, 65. Петар Миљковић, 66. Стана Аврамовић, 67. Вука Николић, 68. Никола Јовановић, 69. Јоца Цветковић, 70. Селак Јовановић, 71. Никола Цветковић, 72. Борбе Пиљар, 73. Панта Миловановић, 74. Голуб Борбевић, 75. Петроније Горуновић, 76. Настас Димитријевић.

Хришћани и муслимани, купци турских добара пре бомбардовања Београда 1862. год.

Име продавца — занимање	Име купца — занимање
1. Сулејман Ага Јузбаша	1. Нема имена купца
2. Мула Ислам и Ферид Бор-Мустафа	2. Мула Шемсија, магација
3. Настас Николић, бакал	3. Мула Алија, дуванија
4. Решид и Сулејман, сестрићи Муртезанови	4. Аланиали Х. Алиа Ага
5. Каси Бег, магација	5. Ибраим бакал
6. Наследници Шерифе Хатуне	6. Салија Сарач
7. Арслан Ага и Х. Емира син	7. Али Ага мумџија
8. Сестре неке фењерџије, као мирашџије	8. Ахмед Ефендија мулазим
9. Аргир Констандиновић	9. Мула Емин, ефендија
10. Муд-Ага	10. Мула Мемед, максенџија
11. Асан Балукџија	11. Мустафа Смедеревац
12. Усеин Ефендија	12. Асан Ефенди хатип

Име продавца — занимање	Име купца — занимање
13. Заим Н.	13. Пазвант Мула-Мемеда
14. Не зна се прави сејбија	14. Асан Ефендија Ђатип топчи
15. Кари Земде Циганка	15. Продала брату своме
16. Нека була удовица	16. Асан Балукчија
17. Пасторци Селима туфекције	17. Мемеда-ага Ићинџи
18. Апостол владикин	18. Хасан, син Мула Бећира
19. Кујунџи Мемеда	19. Деца Сеида Касида Мемеда
20. Неки Барјактаровић	20. Исо касалин
21. Омер Шерифовић бакал	21. Дина Борћевић бакал
22. Неко приватно лице	22. Спира Бикадија

Т. III Муслимани, сопственици имања у Београду после бомбардовања (1863)⁸

Муслимани „притјажатељи“ турских имања у Београду 1863.

Име, презиме, занимање	Врста имовине	Локација имовине — место	сокак
Почетак:			
1. Алиј Спаије	— башта са лозама	До Видин капије, с доње стране	
2. Алиј Банбек	— плац са малом кућицом	До Ан. Христодуловића	
3. Ашик Исмаила сестре удовице	— плац и кућица	До бурунсуза	
4. Ашик Исмаил шурака, бурунсуза	— плац и кућица	До горње удовице	
5. Ашик Исмаила родбине	— плац и кућица	До Алије Балабака	
6. Акман балукчија	— плац и кућица	До Исмаилове родбине	
7. Мурата касалина	— празан плац	До Акмана балукчије	
8. Окалук ескиције	— плац с кућицом	До Анастас Христодулове баште	
Друга страна Сокака до Шанца:			
9. Ибраим балукчије	— плац с кућицом	До Шанца и Сокака	
10. Ашик Алије папучије	— плац с кућицом	До Ибраима балукчије	
11. Н. Н.	— плац с кућицом	Иза леба Мамут ескеције	
12. Мамута ескеције	— плац с кућицом	До сокака	
13. Н. Н.	— плац с кућицом	До Мамута ескеције	
14. Демир телала	— плац с кућицом	До Н. Н. и сокака	
15. Алиј спаије	— башта, плац и кућа	До Демир телала	
16. Мекмед Ескије балукчије	— плац и кућица	До Алиј спаије	
17. Амета балукчије сина Ескиног	— плац и кућица	До Алиј спаије	
18. Ибраима рабаџије	— плац и кућа	До Мемета Ескије, балукчије и хошка	
19. Алила касалина	— плац и кућа	До Ибраима рабаџије	
20. Ибраим ћечеџије	— плац, кућа порушена и дућани	Лице сокака	
Други сокак: трећа страна			
21. Ибраим Мемедовић, тутунџија	— плац и кућа	Водећи Шанцу Дунаву	
22. Н. Н.	— плац и мала кућица	До Ибраима ћечеџије	
23. Н. Н.	— плац и мала кућица	До Ибраима Мемеда	
24. Шабан Мола Дауда сина Арнаутина	— плац и кућица	До Н. Н.	
25. Н. удовице папучије	— плац и кућица	До Шабан М. Дауда	
26. Лаз Амета	— плац и кућица	До удовице папучије	

Име, презиме, занимање	Врста имовине	Локација имовине — место сокак
27. Амет Исламовића	— плац и кућа	До Ибраима Пупанца
28. Ибраим Пупанце дунђерина	— плац и кућица	До гробља и до Мутима кочијаша
29. Мутим спаије и кочијаша	— две кућице и плац	До Ибраима Пупанца
30. Алије Дели Усеина	— плац и кућа	До Шанца
На Шанцу спрам тећије четврта страна другог сокака:		
31. Ибраима Пупанца	— плац и кућица	На Шанцу
32. Топус сакације	— плац и кућица	На Шанцу
33. Дели Мемета бурекције	— сам плац	До тећије
34. Алије берберина	— плац и кућа	До Дели Мемета
35. Н. Н.	— плац и кућа	До Алије берберина
36. Н. Н.	— плац и кућа	До Н. Н.
37. Н. Н.	— плац и кућица	До Ибраима Маџаревића
38. Ибраим Маџаревића	— плац с 2 куће	До Ејуповић Мамута казаса
39. Мамута Ејуповића једне удовице	— плац и кућа	До Ибраима Маџара
40. Хаџи Емир касапина	— плац и кућа	До удовице
41. Мурат касапина	— плац, амам и још један плац и кућа озадн	До Хаџи Емира
Пета страна у трећем сокаку:		
42. Мола Емина балукције	— плац и кућа	До Мурата касапина
43. Уска кочијаша	— плац и кућа	До Мола Емина
44. Топал Османа тутунције	— плац и кућа	До Уске кочијаша
45. Бел Мемет пиљара	— плац и кућа	До Топал Османа
46. Мустафа Догрмације	— плац голи	До Бел Мемета и текије
47. Фатима удовице телалкиње	— плац и кућа	До текије
Шеста страна трећег сокака:		
48. Ибраим бакала	— плац и кућа	Са сокака до Шанца
49. Јунуза папуције	— плац и кућа	До Ибраима бакала
50. Каримана касапина	— плац и кућа	До Јунуза папуције
51. Хаџи Ајше	— плац и кућа	До Карима касапина
52. Хатице удовице	— плац, кућа и кафана	До Хаџи Ајше
53. Мола Емин Тутаре	— плац	До Хатице удовице
54. Мола Емин Тутаре	— фуруна и „јар“	До Хатице удовице
Седма страна четвртог сокака:		
55. Казас Н. Арнаутина	— плац и кућа	До Мола Емина
56. Меко дувандије диварев	— плац и кућица	До казас Емина
57. Сулемана папуције	— плац и кућица	До Меке дувандије
58. Уста Сали сарача Нишаније	— плац и кућица	До Сулејман папуције
59. Дуле касапина	— 2 плаца	До Усет Салије Саде
60. Дуле касапина	— кућа и кућица	До Усет Салије Саде
61. Булбул ефендије	— плац и кућа	До Дулета касапина
62. Даут ага табака	— плац и кућа	До Булбул ефендије
63. Ибраима Уста Алиног сина	— плац и кућа	До Даута табака
64. Даут аге табака	— плац и кућа	До Ибарима Уста аге
65. Ибраима бакала	— плац и кућица	До Даут аге

Caucasus

Onu dobara dječiniy čas bioznanij bog dje vomečijung nacy soce ku
 pin gaba na, nero idca udeca

Прод. Средство доbara. Покошту. Арменское и тмн. Арсеное
 по мере по мере. Армавир. Купальце

№	Возраст	Средство доbara по мере	Покошту по мере	Арменское и тмн. Арсеное	Купальце
1.	13.	10000.	1000.	360.	Арина Камышат.
2.	14.	7500.	1200.	290.	Арина Дыгал.
3.	23.	18000.	6000.	890.	Арина Иванова.
4.	50.	4000.	1100.	288.	Арина Дыгал.
5.	52.	50000.	12600.	240.	Арина Иванова.
6.	46.	3500.	900.	290.	Арина Иванова.
7.	55.	6000.	1200.	432.	Арина Иванова.
8.	59.	38000.	15000.	480.	Арина Иванова.
9.	218.	12000.	700.	240.	Арина Иванова.
10.	222.	2000.	500.	240.	Арина Иванова.
11.	235.	7500.	600.	288.	Арина Иванова.
12.	237.	4500.	400.	192.	Арина Иванова.
13.	241.	75000.	22000.	9600.	Арина Иванова.
14.	275.	4000.	700.	240.	Арина Иванова.
15.	288.	6000.	400.	192.	Арина Иванова.
16.	319.	30000.	4000.	360.	Арина Иванова.
17.	321.	14000.	1000.	480.	Арина Иванова.
18.	330.	10000.	800.	336.	Арина Иванова.
19.	368.	15000.	1100.	480.	Арина Иванова.
20.	369.	15000.	1200.	480.	Арина Иванова.
21.	370.	7000.	1100.	288.	Арина Иванова.
22.	372.	9000.	1200.	480.	Арина Иванова.
23.	379.	4000.	500.	240.	Арина Иванова.
24.	375.	12000.	1100.	240.	Арина Иванова.
25.	398.	10000.	1000.	372.	Арина Иванова.
26.	410.	54000.	4000.	1152.	Арина Иванова.
27.	411.	90000.	12000.	960.	Арина Иванова.
28.	416.	10000.	1200.	360.	Арина Иванова.
29.	418.	8000.	1500.	192.	Арина Иванова.
30.	419.	7000.	1000.	192.	Арина Иванова.
31.	420.	24000.	4600.	480.	Арина Иванова.
		566000.	106900.	21144.	Арина Иванова.

Име, презиме, занимање	Врста имовине	Локација имовине — место	сокак
Ибраима Бакала	Плац и кућа	Спрам Ибраима бакала	12500
Ибраима Бакала	Плац и кућа	Комшије су Срби с једне стране	107510
Ибраима Бакала	Плац и кућа	До Исмаил Саде	343460
Ибраима Бакала	Плац и кућа	До Али Чауша балукције	
Ибраима Бакала	Плац и кућа	До Усе касапина	
Ибраима Бакала	Плац и кућа	До Тосун берберина	
Ибраима Бакала	Плац и кућа	С горњег краја десна страна:	
Ибраима Бакала	Плац и кућа	До Усе касапина	
Ибраима Бакала	Плац и кућа	До Амат балукције	
Ибраима Бакала	Плац и кућа	До Амат балукције	

Сл. 3—4 — Списак српских грађана који су закупљивали турска добра после бомбардовања 1862. године (Државни архив СР Србије)

Име, презиме, занимање	Врста имовине	Локација имовине — место сокак
75. Исмаил Сулемановића	— плац и кућа	До Сали Спаије
76. Салиј спаије	— плац и кућица	До Исмаил Сулимана
77. Мола Емина	— плац и кућа	До гробља гранични зид
78. Табак Ибраима	— два дућана	До Мола Емина
79. Мола Емина	— плац с 2 „јара“	
80. Мола Емина	— кафана	
81. Мола Сулемана	— само дућанче	
82. Шећир Салепција	— само дућанче	
83. Мемет ефендије оце	— само дућанче	
84. Мола Омера бакала	— само дућанче	
85. Мемет гаваза	— само дућанче	
86. Ибраим Мацаревића	— 2 дућана и плац	
Од Сүве чесме Дортјола, десне стране од Видин капије десна страна Сүве чесме идући Дүнаву:		
87. Али Калфе	— настрешак	До чесме Дортјолске
88. Усе каспина	— настрешак	До Али Калфе
89. Мири мал	— плац и 2 магазе балукцијске	До Усеинове настрешнице
90. Мола Емина	— 1 магаза и плац	До миримала
91. Амет Бег Беримовић	— магазе балукцијске, меана и плац	До Моле Емина
92. Табак Ибраим Арнаутина	— плац с меаном и фуруном на хошету	До Амет бега
93. Амет Беримовића зета	— плац с 2 кућице и 1 подрумом	Испод Ниче
94. Н. Н.	— врло мали плац и кућица	До Тодора кујунције
95. Али Бошњака магације	— башта и кућа	
96. Усо каспина	— плац и 4 шупе касапске	
97. Табак Ибраима	— башта и плац	
98. Мемет Сали табака	— сам плац и кућа	
99. Каримана каспина	— башта с 3 кућице	
Од Јалије на Дүнаву до Видин капије, одатле пошавши Дортјолу лева страна од сокачића Слане чесме:		
100. Н. Н. колтасиј	— плац с кућом	У хор сокаку до Гушине баште
101. Алиага Смедеревац	— плац с кућом	До овога у буцаку
102. Арнаут казаса	— плац с кућом	У хоравом сокаку до Алиаге
103. Алиша каспина	— плац са колибом	У хоравом сокаку до Арнаут Казаса
104. Дервиша Мамутовог сина	— плац с кућицом	До Алиша
105. Јакүп кафеције	— плац с кућицом	До Дервиша Малута
106. Ејүп казас Сүфүр	— плац с кућицом и „јар“	До Јакүпа кафеције
Први сокак с леве стране (ка Дорћолу):		
107. Баба Амет балукције	— плац и кућа	До Ејүпа казаса
108. Ибраим дүнберина	— плац и 2 кућице	До Баба Амета
109. Амет казаса	— плац и кућа	До Ибраима дүнберина
110. Осман арабација	— плац и кућица	С противу Амета казаса
111. Ибрајим лүлеција	— плац и кућа	До Османа арабације

Име, презиме, занимање	Врста имовине	Локација имовине — место сокак
112. Н. Н. терзија Ибиша шурака	— плац и кућица	До Османа арабашије
113. Ибиша бакала	— плац и кућица	До Н. Н. терзије Ибиша шурака
114. Мамута Ејупа касапина	— кафаница и 2 дућанчића	На хошету спрам чесме
115. Емин пашинице	— плац и 2 кућице	До Мамута Ејупа
116. Амет Исмаиловића кинџије	— плац, дућан и 2 кућице	На хошету до Емин Тапи
Други сокак с леве стране:		
117. Асана сарача	— плац с кућом	На хошету Исламовића
118. Амет Исламовића	— плац с кућом	У сокаку до Асана сарача
119. Аличе салепшијски син	— 2 плаца и 3 куће	До Амет Исмаиловог
120. Амета берберина	— 1 дућан	Идући од Видин капије Дортјолу
121. Усеин Дервиша	— плац са 2 дућана и куће	До Амет бербера на хошету до мале чешме
122. Салије фенерџије и балукџије	— плац и кућица	Спрам мале чешме до Рашид ефендије
123. Рашид ефендије терџунама	— плац с 2 кућице	До Сали фенерџије
124. Истога Рашид Ефендије	— плац и кућа	До Цера Осмајна
Од мале чешме идући сараф Костиној башти леву страну истог сокака:		
125. Скендера мулазима	— плац и кућица	До Аличета салепџије
126. Таир ефендије	— плац и кућа	До Скендер мулазима
127. Мола Амет папџије	— плац и кућа	На хоше Таир ефендије
128. Амета казаса	— 1 празан плац	На хоше до Мола Сулемана
129. Мола Сулемана магације	— плац и кућа	До Амет казаса
130. Мола Сулеман магације	— празан плац	До Амет казаса
131. Емин налбанта	— празан плац	До Мола Сулемана
132. Н. удовице	— плац и кућа	До Емина налбанта
Сокак лева страна, Видин капији поред Шанца:		
133. Смајо пиљара и удовице	— плац и кућица	До горње удовице
134. Цеванр кадџуна удовица	— плац и кућица	У буџаку на савијутку до Смаје и удовице
135. Шериф дуванџије	— плац и кућа	У хоравом сокаку до удовице
136. Асан налбанта	— башта са колибицом	До Шериф дуванџије
Завршава се круг пописа до Видин капије и предузима се исти сокак с леве стране од Сараф Костине баште водећи малој чесми:		
137. Асан бег Јајића, сада Ибраимов	— плац и „јар“	Са зачеља Неџи бега до табак Ибраима
138. Јашара Ђатиба Вумрук београдски	— сам плац	До Јашара Ђатиба
139. Усејин Бајрактаровића	— плац и кућица	До Јашара Ђатиба
140. Јашар Ђатиба Вумрук београдски	— плац и кућа	До Јашара Ђатиба

Име, презиме, занимање	Врста имовине	Локација имовине — место сокак
141. Бор Бариј сакације	— плац и кућа	До Јашара Батиба
142. Латифа бербера	— плац и кућица	До Бор Бариј сакације
143. Рашид бега сестара	— плац и куће	Између Мола Емина и Хаџи Мамутове баште
144. Хаџи Мамута Бицаловића	— башта	До мале чешиме и Рашид бега сестара
145. Мола Емина	— плац и кућа	До Рашид бега сестара
146. Мустафа каикције	— плац и кућа	До Мола Емина
147. Дуди Анута	— плац и кућица	С прам Мустафа каикције
148. Алије Сарачбашића балукције	— плац и кућица	До Дуди Ануте
149. Салка каикције	— плац и кућа	С прам Алије Сарачбашића
150. Омер каикције	— плац и кућа	До Салка каикције
151. Неџи бега Алајбеговића	— плац и кућа	До Омера каикције
152. Истога Неџи бега	— башта сама и порушени „јар“	На прам његове куће и до Агобега и Сарач бега
153. Мемет бег Аџи-Рицаловића	— плац и кућа	До Неџи бега куће
154. Фатиме Ануте и синова	— плац и кућа	До Мемет бега Рицаловића
155. Мустафа казаса синова	— плац и кућа	На хоштегу до Христовула и Фатиме Ануте
156. Ибраим Х. Рицаловића синова	— плац и кућа	До баште Неџи бега
157. Хаџи Алије магазације	— плац и кућа	На хоше Ибраимови синова и Несибе Ануте
158. Несибе Усеин Арнаут-ви синови	— плац и кућа	До Хаџи Алије магазације
159. Уста Сали сарача	— плац и 1 „јар“	
160. Пембе Ануте и мужа јој бичкације	— плац и кућа	
161. Етем бега Рашид бега сестрић	— плац и кућа	
162. Салка и браће Нурединовића	— плац и кућа	
163. Изет бега Асан бега Јајића	— плац и кућа	
		Завршен почетни сокак од Сараф Костине баште идући ка чесми Алајбеговића сокаком до Христовуловића и од Христовуловића идући Чукурлији лева страна, круг свршен до Асан бег Јајића. Починье се шниц између ови сокака с прам Асан бега или Изет бега Јајића, лева страна идући Чукурлији.
164. Амет бега Хаџи Рицаловића	— плац и кућа	Спроћу Јајићеве баште и куће
165. Истога Амет бегове жене и сестре јој	— плац и кућа	До Амет бега
166. Мамута Ејуп касапина пунце	— плац и кућа	До Амет бегове жене и сестре јој
167. Амет аге Шишка	— кућа и плац	До Ејуповића пунце и хошка
168. Мурата касапина	— плац, кућа и 2 мутвака	До Амет аге Шишка
169. Н. удовице Муратове пунце	— плац и кућица	До Мурата касапина
170. Ибраима дувандије и млекације	— плац и кућица	До Муратове пунце
171. Ибре дувандије и браће	— плац и кућица	До Мурата касапина

Име, презиме, занимање	Врста имовине	Локација имовине — место	сокак
			Од Чукур чесме до Сараф Костине баште лева страна свршава се шпиц. И почиње друга лева страна од Сараф Костине баште идући Чукурлији.
172. Топал Мемет казаса	— плац и 2 куће		С баште С. Сарафа на Ђошку
173. Алије мумџије	— башта без икакве бине		До Топал Мемета казаса
174. Сали бербера Бошњака	— плац и кућица		До Алије мумџије
175. Мустафа Бошњак платнара	— плац и кућица		До Сали бербера
176. Асана налбанте	— плац и кућица		До Мустафе платнара
177. Мустафе бакала и браће	— плац са дашчаром		На ђошегу до Асана налбанте
			Лева страна спрам Чукур чесме идући Шанцу:
178. Шериф Дуџија удовице	— плац и кућица		До Мустафа бакала
179. Емин бега Рашид бега шурак	— плац и кућа		До Шериф Дуџије
180. Мутишаге Нишлије	— магаза, плац и кућа		До Емин бега
181. Табак Ибраима	— плац и 3 кућице		До Мутишаге и покрај Шанца
182. Н. сироте удовице	— плац и кућица		До Сарафове баште
183. Н. сарача	— плац и кућица		До табак Ибраима спрам карауле
184. Н. Сакација фаличан у очима	— плац и кућица		До сарача спрам баште
185. Н. мулазима	— плац и кућица		До сакације и спрам Сараф Костине баште
			Доде свршава се овај круг.

Како показују имена муслиманских и хришћанских становника у овом регистру, међу муслиманским становницима Београда 1863. године, поред већине Срба, налазе се Јевреји и сасвим мало становника немачког и грчког порекла (напр. Готфрид Енденжир, Хајнрих Холер, неки Штоберт и др., затим, Христодуловић, Аргир Констандиновић, који подсећају на посрбљене грчке становнике). Међу муслиманским становништвом било је, као што се из имена може видети, доста „Бошњака“ (Али Бошњак, Мустафа и Сали Бошњак, Мадаревећ и др.), „Нишлија“ (Устај Сали Нишлија, Мутим ага Нишлија и др.), и „Арнаути“. То показује да је етничко

порекло београдских муслимана било разноликог састава.

Како у етничком, тако и у социјално-економском погледу београдско муслиманско становништво шездесетих година прошлога века било је врло хетерогено. Према подацима Т. III, која приказује стање на основу раније поменутих докумената о процени турских добара у Београду, муслиманско становништво се по социјалној и економској структури разликовало од београдског хришћанског становништва. Социјалну структуру београдског муслиманског становништва 1863. приказује Т. IV, према подацима процене турских добара у Београду исте године.

Процентна Задарга Српска у Београду

Име и Презиме	Категорија	Средност	Задарга	Примедба
1. Аџић Ђорђе	Касина	3000	285	3200
2. Аџић Ђорђе	Касина	500	285	450
3. Аџић Милош	Касина	200	293	200
4. Аџић Милош	Касина	250	292	100
5. Аџић Милош	Касина	200	291	200
6. Аџић Милош	Касина	350	290	250
7. Аџић Милош	Касина	300	289	300
8. Аџић Милош	Касина	250	288	150
После бомбардовања				
9. Аџић Милош	Касина	250	272	200
10. Аџић Милош	Касина	400	271	100
11. Аџић Милош	Касина	200	270	250
12. Аџић Милош	Касина	200	269	100
13. Аџић Милош	Касина	200	268	100
14. Аџић Милош	Касина	600	267	200
15. Аџић Милош	Касина	1000	266	700
16. Аџић Милош	Касина	300	265	200
17. Аџић Милош	Касина	500	265	2000
		5550		5550
				19200

Г. IV Социјална структура турског (муслиманског) становништва у Београду после бомбардовања (1863.)

Врста занимања Број муслиманских становника по врсти занимања

1. Касапина	13
2. Ескиџија	2
3. Балукџија	11
4. Папуџија	4
5. Телал	1
6. Арабаџија	1
7. Печџија (кечеџија)	2
8. Тутунџија	3

9. Дунђерина	2
10. Сакаџија	3
11. Бурекџија	2
12. Берберина	5
13. Кочијаша	1
14. Пиљара	2
15. Догрмаџија	1
16. Бакала	8
17. Дуванџија	5
18. Сарача	4
19. Табака	6
20. Магаџија	7
21. Казаса	8
22. Батиџија (?)	1
23. Кафеџија	3
24. Салџија	2
25. Гаваза	1

Prvi list (left page)				Poslednji list (right page)			
№	Ime	Prva vrednost	Druga vrednost	№	Ime	Prva vrednost	Druga vrednost
31.	711.	7000.	5000.	720.	Ђођа бумбукџи.	7000.	5000.
32.	723.	5000.	4000.	188.	Љабра Ђ. јабанџиџи.	5000.	4000.
33.	729.	9000.	7000.	167.	Асан бумбукџиџи.	9000.	7000.
34.	728.	6000.	4000.	160.	Асан бумбукџиџи.	6000.	4000.
35.	731.	6000.	4000.	190.	Асан бумбукџиџи.	6000.	4000.
36.	734.	32000.	48000.	960.	Асан бумбукџиџи.	32000.	48000.
37.	747.	20000.	30000.	590.	Љабра бумбукџиџи.	20000.	30000.
38.	749.	16000.	22000.	600.	Асан бумбукџиџи.	16000.	22000.
39.	751.	40000.	15000.	1200.	Асан бумбукџиџи.	40000.	15000.
40.	752.	90000.	115000.	1500.	Асан бумбукџиџи.	90000.	115000.
41.	771.	42000.	70000.	1718.	Асан бумбукџиџи.	42000.	70000.
42.	774.	10000.	10000.	480.	Асан бумбукџиџи.	10000.	10000.
43.	777.	15000.	49000.	698.	Асан бумбукџиџи.	15000.	49000.
44.	778.	180000.	480000.	10000.	Асан бумбукџиџи.	180000.	480000.
45.	783.	15000.	15000.	960.	Асан бумбукџиџи.	15000.	15000.
46.	790.	20000.	29000.	980.	Асан бумбукџиџи.	20000.	29000.
47.	791.	26000.	28000.	200.	Асан бумбукџиџи.	26000.	28000.
48.	794.	25000.	46000.	576.	Асан бумбукџиџи.	25000.	46000.
49.	792.	11000.	37000.	589.	Асан бумбукџиџи.	11000.	37000.
50.	793.	10500.	30000.	980.	Асан бумбукџиџи.	10500.	30000.
51.	794.	10000.	50000.	1060.	Асан бумбукџиџи.	10000.	50000.
52.	795.	8000.	19000.	290.	Асан бумбукџиџи.	8000.	19000.
53.	796.	5000.	12000.	258.	Асан бумбукџиџи.	5000.	12000.
54.	797.	10000.	5000.	606.	Асан бумбукџиџи.	10000.	5000.
55.	798.	7000.	3500.	288.	Асан бумбукџиџи.	7000.	3500.
56.	799.	5000.	5000.	408.	Асан бумбукџиџи.	5000.	5000.
57.	800.	29000.	46000.	672.	Асан бумбукџиџи.	29000.	46000.
58.	801.	10000.	17000.	1090.	Асан бумбукџиџи.	10000.	17000.
59.	802.	10000.	10000.	1100.	Асан бумбукџиџи.	10000.	10000.
60.	803.	10000.	15000.	288.	Асан бумбукџиџи.	10000.	15000.
61.	804.	7000.	11500.	336.	Асан бумбукџиџи.	7000.	11500.
62.	805.	10000.	10000.	720.	Асан бумбукџиџи.	10000.	10000.
63.	806.	10000.	10000.	720.	Асан бумбукџиџи.	10000.	10000.
1639500 . 274500 . 50118 .				1898000 . 208900 . 61950 .			

Сл. 5—6 — Процена турских добара у Београду (први и последњи лист) које су Турци били обавезни да препусте Србима после бомбардовања Београда 1862 (Државни архив СР Србије)

26. Дулеџија	1
27. Терџија	1
28. Кинџија (?)	1
29. Фенерџија	1
30. Кујунџија	4
31. Налбанта	1
32. Бумрукџија	1
33. Канџија	3
34. Бичакџија	1
35. Млекаџија	1
36. Мумџија	3
37. Платнара	1

Као што се види, београдско муслиманско становништво је по занимању било врло разнолико. Издржавало се зарадом од најситнијих, нерентабилних,

до крупних, уносних занимања. Највише је било занатлија (на Т. IV укупно 117 муслиманских становника), који су чинили средњи друштвени слој београдских муслимана. Осим занатлија, међу њима је био изванредан број становника поседника добара из вишег друштвеног слоја-феудалног: 3 спахије (Алија, Сали и Мутим спаија); 9 ага (Али ага Смедеревац, Даут ага, Тосун ага, Амел ага Шишка, Сулејман ага, Алил ага, Арслан ага, Мемет ага, и Мутим ага Нишлија); 10 бегова (Амет бег Беримовић, Асан бег Јајић, Рашид бег, Хаџи бег Алајбеговић, Неџи бег, Мемет и Амел бег Аџи Ричаловићи, Етем бег, Каси бег, Изет бег); и једна пашиница — Емин пашиница.

ница. Многи међу овим турским феудалцима били су и имућне занатлије и трговци. Међу угледне београдске муслимане убрајале су се и хаџијске породице, школовани људи, ефендије, ефенди-ћатипи, оце, кадије и дервиши.

Све до свога исељавања 1867. године, Турци су у Београду (односно муслимани уопште) имали бројне поседе, некретнине. Многе од ових су у међувремену 1830—1862. године испродавали, а оно што им је преостало продали су на крају 1867. године. Економски значај њихових поседа био је велики. Уз то, они су се, као што смо видели, бавили занатима, трговином и издавањем својих некретнина под кирију Србима и Јеврејима, који су од муслимана куповали имања. Како се Београд врло брзо развијао и економски јачао, Турци су користили ову конјунктуру па су своја имања прецењивали, пошто је потражња за „плацевима“ и „бинама“ била врло велика. Тако, напр. по турској званичној процени имања појединих имућнијих Турака, односно муслимана, износила су много више него што је представљала њихова стварна вредност. На пример, по званичној процени имања од стране турских власти, имовина Сулејман аге Јузбаше износила је 35.000 гроша, док је вредност истог имања српска комисија за процену турских добара проценила укупно 14.500 гроша; имање Каси бега магације, које је тур-

ска комисија проценила на 30.000 гроша, српска комисија је проценила на 12.000 гроша, итд.⁹ Разлика у процени турских добара од стране српске комисије кретале су се, у поређењу са турским проценама, од 20—86.000 гроша.

Из ових пописа турских поседа у Београду пре и после бомбардовања 1862. године, узгред се запажа и удео београдских Турака, односно муслимана, у друштвеном и културном животу нашег главног града у другој половини 19. века. Као што се из свега може закључити, економски значај муслиманског београдског становништва био је велики. Како се из Т. I запажа, београдски муслимани су у вароши до 1862. године били бројно и економски најјачи, најбоље заступљени. По економском стању несумњиво је био најјачи квартал (махала) Али Паше и Бајракли, као занатско-трговачки центри вароши.

Подаци о процени турских добара у Београду 1863. године врло добро приказују економско стање београдских муслимана пред крај турске власти у Србији. У приказаним документима налазимо делимичне податке и о економском стању српског и јеврејског београдског становништва у то време.

Према процени српских власти 1863, укупна економска вредност добара турских „притјегатеља“ у Београду 1863. године, категорисана по врсти и квалитету имовине, износила је (за укупно 185 турских власника):

I. Вредност плацева са оградом — укупно	243.250 гроша
II. Вредност бина од тврдог материјала	12.500 гроша
III. Вредност бина од слабог материјала	117.710 гроша

Укупна вредност процењених турских добара у Београду 1863. износила је
373.460 гроша
или 6.224 дуката цесарских и 20 гроша

Занимљиви су подаци које пружају поменути документа о појединачно означеним поседима Турака, односно муслимана у Београду, како с обзиром на

њихову новчану вредност тако и на њихову спецификацију, уз податке о локацији, што приказује Т. III. Укупно 185 поседа београдских муслимана, обу-

хваћених проценом српских власти, приказују уједно и структуру овихседа по величини, економској вредности, односно економску структуру београдског муслиманског, турског становништва у шездесетим годинама прошлога века.

Вредност турских добара продатих хришћанима и муслиманима пре бомбардовања 1862. године износила је, по српској процени, укупно 272.040 гроша. Предмет трговине у 22 случаја обухваћених проценом, били су куће и плацеви, као главни извори прихода. У 76 случајева кирија од закупљених зграда

и плацева од муслимана износила је укупну вредност, у једној години, 61.950 гроша.¹⁰ Вредност издатих плацева и кућа под кирију била је, по процени српске комисије, економска вредност од 7.582.980 гроша.¹¹

На Т. V приказана је економска структура укупно 207 муслиманских „притјажатеља добара“, и узгред обухваћених 76 српских и јеврејских кираџија и купаца турских добара пре и после бомбардовања 1862. године у Београду.

Т. V. Економска структура муслиманског становништва у Београду 1863. године (после бомбардовања)

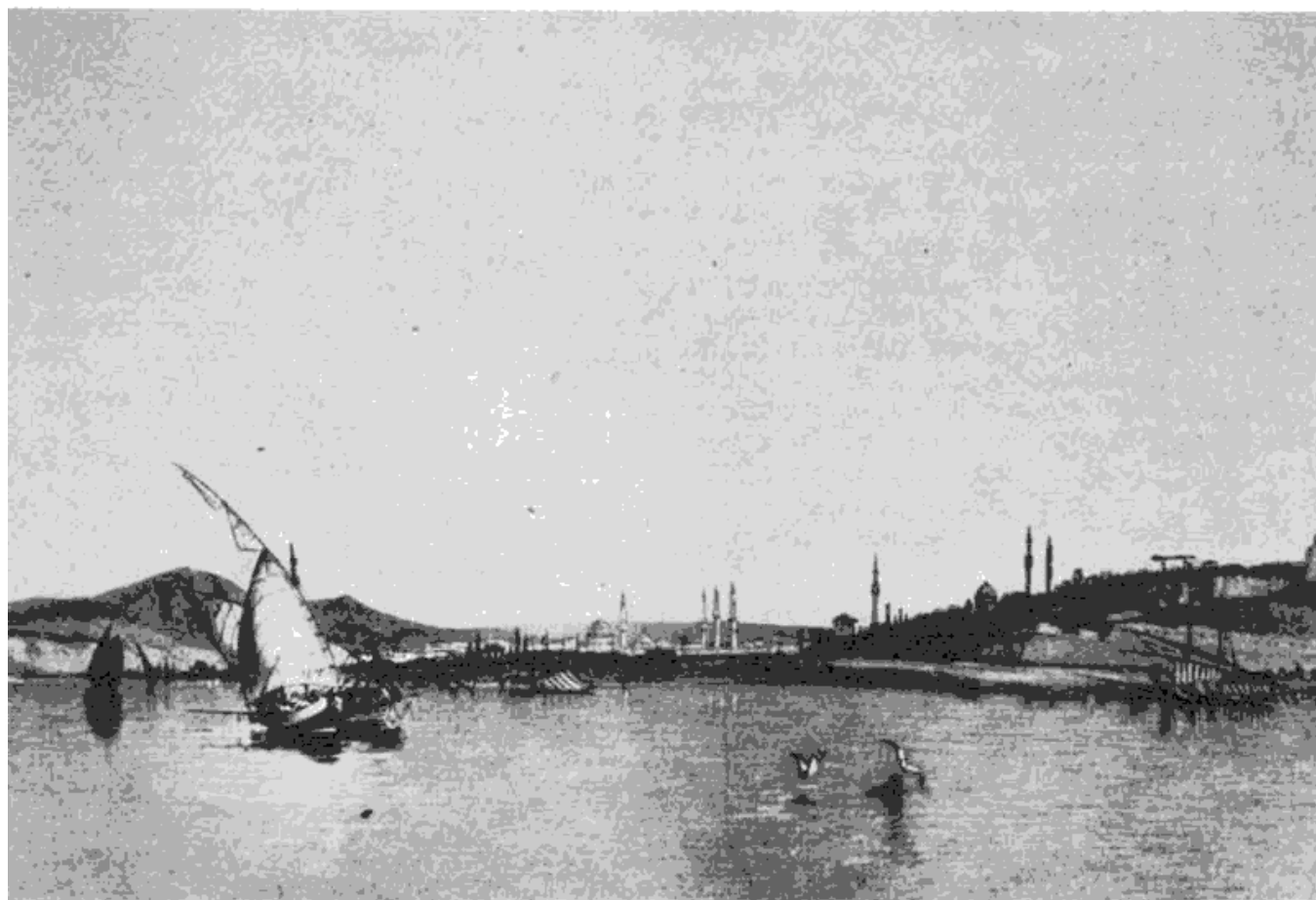
Врста имовине	број „притјажатеља“ добара по категоријама новчане вредности добара (у грошевима):						
	До 500	500—1000	1—2000	2—3000	3—4000	4—7000	7—10000 и више
Плац са оградом	50	51	30	13	5	8	8
Бина од слабог материјала	100	34	19	6	2	5	3

Вредност турских добара које су Турци у Београду продавали хришћанима и муслиманима пре бомбардовања

приказује Т. VI према подацима процене српске комисије.¹²

Т. VI Турска добра продавана пре 1862. године у Београду

Број сопственика имања (муслимана и хришћана) по вредности имовине (у грошевима):			Број хришћанских кираџија на турским добрима пре бомбардовања 1862. према категоријама вредности годишње кирије:		
Према турској процени пре 1862.		Према српској процени 1863.			
до 10000 гроша	9	10	до 500 гроша		46
до 10—20000 гроша	5	6	до 500—1000 „		18
20—40000 гроша	5	3	1—2000 „		8
40—60000 гроша	2	1	2—3000 „		1
60—90000 гроша	1	—	3—5000 „		—
			5—7000 „		—
			7—10000 „		3

Сл. 7 — Београд у XIX веку

Међу муслиманским сопственицима турских добара у Београду 1863. године, њих укупно 150 имало је плац и кућу, само плац и кућу имало је 10, плац, дућан и кућу имало је 6, само зграду, кућу или дућан, без плаца, имало је 9 сопственика. Неколико плацева и кућа имало је 10 муслиманских поседника, сопственика.

Економско стање муслиманског становништва после бомбардовања Београда 1862. године, очигледно пружа слику крајњег осиромашења и пропадања некада моћних и богатих београдских Турака-господара. Економску вредност код београдског муслиманског становништва пред крај турске владавине представљао је „плац“ са нешто баште,

на коме је „бина“, кућа или дућан, трговачки или занатлијски. Вредност зграда и грађевина била је очигледно врло ниска: више од 90% зграда за становање, дућана, магаза и бина било је трошно, склоно паду, „арабат“, а доста их је било склоно паду и од старости и слабог материјала. Нешто кућа је било пострадало и порушено приликом бомбардовања (за око 9 муслиманских кућа забележено је да су порушене топом). Многи делови тесних муслиманских улица били су подводни, нарочито они у Шанцу и према Дунаву на Дорћолу. Знатан део грађевина, „бина“, видимо да су чинила обична склоништа и заклони за људе и стоку (као напр. настрешнице, арови, касапске шупе, мут-

ваци и др.). У наведеним пописима запажа се општа економска запуштеност и пропадање турског дела вароши, са оронулим тесним и кривим сокацима, ћорсокацима и „ћошкама“, баштама, кафанама и дућанима. Нарочито су биле оронуле и пропале старе турске беговске куће, као што је у пописима забележено, на пример, за кућу „Исета Неџибегову“ и „Аџи бега Алајбеговића“ да су пропале и трулежи изложене.

По вредности закупљених муслиманских добара београдских становника 1863. највише је било плацева ситних поседа у вредности од 500 до 1000 гроша. Знатно је мање било поседа у вредности изнад 2000 гроша, а сасвим ретко их је било процењених у вредности изнад 10000 гроша. Најбољи плацеви су се тада налазили око Видин-капије и на Дорћолу. Сиромашније занатлије нису поседовале ништа од некретнина сем свог дућана. Осим приватних, било је, као што се види, и вакуфских имања, и доста „мираза“ и удовичких поседа и наследстава у некретнинама. Мали је број поседа који су представљали заједничку породичну имовину, што значи да се у муслиманским варошким породицама у тим годинама живело у издељеним, инокосним домаћинствима, а не у породичним задругама.

Судећи по процени турских добара пре 1862. године, било је мало имућних муслиманских варошких породица и појединаца. Већина их је била средњег

имовног стања, чија је имовина вредела до 10 и 20—40000 гроша. Судећи и по висини годишњих прихода од кирије, масу београдског муслиманског становништва шездесетих година 19. века представљао је сиромашнији слој са приходом од кирије у годишњем износу од 500 до 1000 гроша.

Сви ови подаци јасно приказују ток завршног процеса раслојавања турског феудалног поретка у нашој земљи у фази коначног губљења политичке и економске власти Турака у другој половини 19. века. Пред исељавање из Србије, муслиманско, турско варошко становништво у Београду очигледно је представљало једну осиромашену гомилу становника. Сјај турских београдских бегова и ага остао је само као успомена у „Алајбеговим“ и „Али и Сали спајиним“ оронулим и влажним зградама и баштама. На некада чувену и богату београдску турску чаршију, са чувеним занатским и трговачким дућанима, само су сећали стари „ћошкови“ и сокаци око Видин-капије, на Дорћолу и Шанцу, са својим искривљеним „настрешцима“, магазиама и дућанима.

Ова слика Београда и његових становника пре сто година, коју нам пружају документи о процени и продаји турских добара у Београду, може нам само још више истаћи и представити како је огроман, гигантски напредак доживео наш главни град у току свог стогодишњег живота и развитака.

НАПОМЕНЕ

¹ Државни Архив Србије у Београду ПО К-75/9, „Процена Г. Давидовића“, Прот. бр. 29/1910. Процена турских добара у Београду 1863.

² Државни Архив Србије ПО К-121/58, „Списак добара које су Турци Србима и Турцима продавали и од ови куповали пре бомбардовања Београда“; Списак оних добара турских у вароши Београду која пре бомбардовања нису под кирију давана, него сада издају.“

³ Архив Историјског института Српске академије наука и уметности у Београду, Фасцикла „Бомбардовање Београда“.

⁴ Српске новине за 1862., Но 71, од 21. VI 1862. (с. 277).

⁵ Архив Историјског института САНУ, нав. докуменат.

⁶ У литератури има мало података о насељу и становништву Београда у време бомбардовања 1863. Најчешће се помиње познати догађај на Чукур чесми, јуриш Срба на београдску тврђаву, освајање и рушење Варош и Сава капије. Код Ф. Каница налазимо нешто више података о изгледу београдског насеља у то време, и о његовим становницима: његово дело »Serbien. Historische-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859—1868.«, у одељцима »Folgen der Belgrader Erhebung im Jahr 1862«, (с. 4—6), и »Abschluss der Convention über den Abzug aller Civil Türken aus Serbien« (6—9). О овоме налазимо пода-

така и код С. А. Поповића, путописца, („Путовања по Новој Србији“), изд. *Српска књижевна задруга* књ. 310—311, Београд 1950, 107, 109—113, 162—172; Код М. Б. Милићевића: Цртице за ранију слику српске престонице, одштампано из „*Годишњице*“ ХХII, Београд, 1902., одељак „Топографија“, с. 25—56. О становништву и насељу Београда у време и после бомбардовања 1862. налазимо нешто података и у новијој литератури: „*Београд*“, у издању Балканског института у Београду,

1940, 142—143; Др. Марија Илић—Агапова, *Илустрована историја Београда*, Београд 1933, 306—308.

⁷ Државни Архив Србије, ПО К-121/58.

⁸ По процени турских добара, Државни Архив Србије ПО К-75/9.

⁹ Државни Архив Србије ПО К-121/58.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

LES BIENS ET LA POPULATION TURCS A BELGRADE AU MOMENT DU BOMBARDEMENT EN 1962

V. Nikolić

Etant donnée les sources insuffisantes sur l'état de la ville de Belgrade et de sa population d'il y a cent ans, à l'époque des événements historiques importants qui ont finalement amené la Serbie à son indépendance et l'ont aidée à rejeter le joug politique et économique des Turcs, l'auteur a essayé de compléter, en se basant sur des sources authentiques des archives et sources inédites, l'image de la ville et de la population de Belgrade au moment des bombardements en 1862 et immédiatement après, en 1863. L'auteur traite surtout la situation de la partie turque de la ville de Belgrade avec quelques aperçus sur la population chrétienne, serbe, et autres populations non-musulmanes de l'époque.

En parlant des événements historiques décisifs de la Première et de la Seconde insurrection serbe et de la première phase du développement de la Serbie libre, à l'époque où les Turcs étaient encore les maîtres politiques et économiques, l'auteur souligne deux dates saillantes, celles de 1830 et de 1833, dates des fameux «hatishérifs» qui ont changé, entre autres, aussi la situation ethnique, antropogéographique et démographique non seulement de la Serbie dans l'en-

semble mais surtout de ses villes et particulièrement la situation à Belgrade. En se limitant désormais aux villes des garnisons turques en Serbie, la population turque vivait dans ces villes mêlée à la population serbe, et en moindre partie, à la population juive dans une partie de Belgrade. Cette population turque, ou plutôt musulmane, possédait de nombreux biens et immeubles à Belgrade jusqu'en 1867, année de «la remise des clés des villes» et de l'exode finale des Turcs de toutes les villes de Serbie, donc de Belgrade aussi.

Par l'analyse des documents sur «L'estimation des biens turcs en 1863», ensuite de «La liste des biens que les Turcs ont vendus aux Serbes et que ces derniers ont achetés d'eux» (Archives d'Etat de Serbie, Belgrade) et d'après quelques documents des Archives de l'Institut Historique de l'Académie Serbe des Sciences à Belgrade, en complétant par des données insuffisantes trouvées dans les études publiées jusqu'à présent, l'auteur a présenté dans le cadre de 6 tableaux, accompagnés de commentaires et conclusions la structure ethnique de la ville de Belgrade après 1962, la situation économique et sociale et les rapports de la popula-

tion turque, musulmane avec la population chrétienne et non-musulmane. Les informations trouvées dans le classement administratif turc et serbe et les listes de la population par catégorie de profession, de nationalité et d'appartenance ethnique, ensuite les listes de la population du quartier turc de Belgrade, avec des noms suivis de profession et d'indication «locataire» ou «possesseur» des biens turcs, ont fourni des données précieuses à l'auteur pour son analyse et pour ses conclusions.

En comparant l'état de l'agglomération et de la population de Belgrade d'il y a cent ans avec le développement actuel, l'auteur a souligné le développement dynamique et gigantesque de notre capitale dans le délai relativement court de cent ans.

Illustrations dans le texte :

- Fig. 1—2 — Liste des biens turcs à Belgrade loués, avant 1862, aux Serbes (Archives de la République de Serbie)
- Fig. 3—4 — Liste des citoyens serbes qui louaient des biens turcs après le bombardement de 1862 (Archives de la République de Serbie)
- Fig. 5—6 — Estimation des biens turcs à Belgrade (première et dernière pages) que les Turcs devaient céder aux Serbes après le bombardement de Belgrade en 1862 (Archives de la République de Serbie)
- Fig. 7 — Belgrade au XIXe siècle

